ANTROPOLOJİ

Antropoloji, (39) (2020)

DEĞERLENDİRME MAKALESİ / *REVIEW ARTICLE*

Osmanlı Devleti'nde Deliler ile Lehistan Askerleri Hussarlar'ın Giyim-Kuşamlarının İncelenmesi

Aylin Özcan[1*]

[1] Dr. Öğr. Üyesi | Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Çanakkale / TÜRKİYE

* **Sorumlu Yazar / *Corresponding Author*:**
Aylin Özcan
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü
Terzioğlu Yerleşkesi
17100 Çanakkale / TÜRKİYE
E-posta: aylinozc@comu.edu.tr

Alındı/*Received*: 29 Şubat / *February* 2020
Düzeltildi/*Revised*: 28 Nisan / *April* 2020
Kabul/*Accepted*: 5 Haziran / *June* 2020
Yayımlandı/*Published*: 29 Haziran / *June* 2020

Öz

Tarih toplumların, devletlerin geçmişleri hakkında bilgi vermekle birlikte geleceklerini yönlendirmede, uzun vadeli planlarını gerçekleştirmelerinde çok önemli kanıtlar sunar. Anadolu topraklarına farklı coğrafyalardan gelmiş veya daha önce Anadolu'da yerleşmeler kuran insanlar tarihe önemli kaynaklar sağlamışlardır. Hiç kuşkusuz, Anadolu'da Neolitik Çağ ile yerleşim yeri oluşturan Çatalhöyüklüler kendilerinden sonra gelecek insanlara ilham vereceklerinin farkında değillerdi. Keza Orta Asya coğrafyasının ve ikliminin çetin koşullarına rağmen yaşam mücadelelerini sürdürmeye çalışan Türk soylu kavimler, yine Anadolu'da Osmanlı Beyliği'nden teşkilatlı bir yapıya gelen Osmanlı Devleti kurucuları dayandıkları inanç sistemlerini yaşam tarzlarına dönüştürmüşlerdi. Neolitik Çağ'da, Orta Asya'da Türk mitlerinin oluştuğu tarihlerde ve Osmanlı Devleti dönemlerinde, insanların yaşamlarının doğadaki canlılar ve gökteki kutsal varlıklar ile ilişkilendirilmesi belirleyici rol oynayan etmenlerdendir. Kanatlı yırtıcı kuşlar, leopar gibi vahşi hayvanlar veya melekler gibi sadece tasavvur edilebilen varlıklar insanların öykünmelerine neden olmuşlardır. Bu durumun somut örneklerinden biri de Osmanlı Devleti askerî yapılanmasında bir yer edinmiş olan *Deli* süvarilerdir. Deliler sıra dışı görüntüleri ve düşmana karşı oluşturdukları savunma taktikleri ile Avrupa devletlerini derinden etkilemişlerdir. Avrupa devletlerinden Lehistan, günümüzdeki adıyla Polonya, Osmanlı Devleti ordularının gücünün farkındaydı. Bu durumun neticesinde, XV. yüzyıldan itibaren tıpkı *Deliler* gibi giyinen, onlar gibi savaşan ve Avrupa'nın gelecekteki askerî yapılarını etkileyecek olan *Polonya Kanatlı Hussarları* ortaya çıkmıştır. Hussarlar, Delilerden etkilendiklerine göre Osmanlı Devleti'nin tarihte bıraktığı iz hiç de azımsanmamalıdır. Çalışmada Deliler ve Hussarların giyim-kuşam özellikleri tarihî bilgiler, sanatçıların çalışmaları ve var olan fotoğraflar ışığında incelenmiştir. Çalışmada Polonya Kanatlı Hussarları ve Osmanlı Devleti Ordusunun önünde saf tutmuş olan Delilerin giyim-kuşam ve askerî teçhizatlarının benzerlikler gösterdiği elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Deli, Hussar, süvari, Osmanlı, giyim

Investigation of the Clothing of Deli Cavalry in the Ottoman State and Polish Hussar Soldiers

Abstract

History provides crucial evidence for communities to inform about their past, and also to guide their future. People who came to Anatolian lands from different geographies provided important resources to the history. Undoubtedly, the people of Çatalhöyük in Anatolia during the Neolithic Age were not aware that they would inspire people who would come after them. During the Neolithic Age, Turkish myths' formation in Central Asia and the Ottoman Empire, the notion of the connection between living things in nature and sacred beings in the sky are connected to the lives of people was one of the factors that played a decisive role in history. People wanted to behave like birds, wild animals such as leopards, or Angels. One of the concrete examples is Deli *cavalry, a military structure of the Ottoman Empire Army. Deli cavalry influenced the European states with their unusual images and fearlessly tactics against the enemy. One of the European States, Poland, was aware of the power of the Ottoman Empire Armies. In the fifteenth century, Polish soldiers called* Hussars *started to get dressed and fight just like Deli cavalry. Hussars would affect the military structures of Europe in the future. In this study, the clothing of Deli cavalry and Hussars were examined in the light of historical information, artists' works and photographs. It has been concluded that the clothing and military equipment of Deli cavalry and the Polish Hussars showed similarities..*

Key Words: *Deli, Hussar, cavalry, Ottoman, clothing*

Giriş

Osmanlı Devleti kurulduğu günden yıkıldığı ana dek pek çok devlet, toplum ve kültürü etkilediği görülmektedir. Osmanlı Devleti Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına doğru fetihler, zaferler, galibiyetler anlamına gelen; dönemin tehditleri, ekonomik ve dinî nedenleri çerçevesinde savaş stratejileri ile biçimlenen bir yayılmayı amaçlayan Fütuhat politikasını uygulamıştır. Fütuhat politikası ile sefere çıktığı coğrafyalarda karşılaştığı kültürel, sanatsal, askerî, siyasî ve ekonomik alanlardaki bazı yönleri kendi devlet yönetimine aktarmıştır. Söz edilen etkileşimler Osmanlı Devleti dışında bazı

Atıf için / *Cite as*:
Özcan, A. (2020). Osmanlı Devleti'nde Deliler ile Lehistan askerleri Hussarlar'ın giyim-kuşamlarının incelenmesi. *Antropoloji,* (39), 110-122.
https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.696537

devlet yönetimlerine ve toplumsal olaylara da karşılıklı olarak yansımıştır. Osmanlı tarihinde pek çok devlet ile gerçekleşen münasebetler tarih sahnesinde yerlerini almıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde değişik toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik yönlerden bir çeşitlilik de söz konusudur.

Osmanlı Devleti fütuhatçı olarak güttüğü devlet yönetim politikasını uygularken sahip olduğu devlet otoritesini korumak, gücüne güç katmak ve iyi bir yapılanmayı sağlamak için bazı teşkilatlar kurmuştur. Bunlardan biri belki de hiç kuşkusuz varlığının devamı için elzem denebilecek askerî teşkilat yapısıydı. Devlet yönetimi yeni topraklar elde etmek için hem karadan hem de denizden seferlere çıkıyor veya sahip olduklarını korumak kollamak için sınır bölgelerinde askerî koruma yapıları oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nde savaşlarda ve sınırlarda *Deli* olarak tabir edilen düzenli bir yapıda olmayan askerî birlikler ve *Akıncılar* adıyla bilinen askerî birlikler vardı.

Sözü edilen birlikleri tanımlayan *Deli* sözcüğü; korkusuz, atılgan, cesur anlamlarında askerî bir zümreyi tanımlayan bir kavramdır. Osmanlı Devlet yönetiminde Deliler at üzerinde kara savunması ve saldırılarında etkin rol oynayan süvarilerdir. Deliler kadere iman ederler, tehlikelerden kaçınmazlar ve giyimleriyle düşmanı hem şaşırtırlar hem de korkuturlardı. Tarihte Delilerin XV. yüzyıl sonlarından itibaren istihdam edildikleri bilinmektedir. Delilere XVI. yüzyıl kaynaklarından *Tabakatü'l-memâlik*'te Deliler, Divaneler, *Mohaçnâme*'de Dilîrler, Dilâverler, sonraki zamanlarda da Deli denmiştir. Kökenlerinin nereden geldiğine yönelik bilgiler pek yoktur. Deliler kendilerini Hz. Ömer'e dayandırırlar. Türk ve Balkanların Boşnak, Arnavut, Hırvat ve Sırp gibi yerli halklarının iri yarı, cesur gençleri arasından seçilen Deliler İranlılara düşmanlık beslemişler, Rumeli'de ve sınır beyliklerinde eyalet askeri olarak bulunmuşlardır. Deliler, XVI. yüzyılda ise yalnızca Rumeli halkından oluşmuştur (Şimşek, 2006). Deliler, Zobu olarak adlandırılan ocak ağalarının yanında yetiştirilirler zamanla Ağa ve Delibaşılığa kadar yükselebilirlerdi. Savaşta orduların önünde saf tutarlar, düşmana müdahalede ilk atağı yaparlar ve düşmanla ilgili bilgilere ulaşmada görevlendirilirlerdi. Deliler elli-altmış kişiden oluşan *bayrak* denilen ocaklara ayrılırlardı. Birkaç bayrak birleştirilerek bir Delibaşının emrine verilirdi. Sefere gidilirken mevcutları arttırılırdı. XVI. yüzyılda önemli hizmetleri gören Deli teşkilâtı XVII. yüzyılda bozulmaya başlamış, ıslahı için ciddi bir tedbir de alınmamıştır. Delilerin 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar mevcut oldukları bilinmektedir. Deliler, talimli askerler olmamakla birlikte başıbozuk asker olarak da değerlendirilemezler. Tarihî kayıtlara göre II. Mahmud Deli teşkilâtını 1829 yılında lağvetmiştir (Özcan, 1994). Osmanlı ordusunda genel olarak bozulan askerî yapıyla birlikte Delilerin giyim-kuşamları da eski özelliğini koruyamamıştır. Tarihte Deliler XVIII. yüzyıldan sonra devletin yapısına ve halka büyük zararları dokunmuş isyancı atlılar haline gelmişlerdir (Şimşek, 2006).

Çalışmada, Osmanlı Devleti himayesinde ordunun önünde saf tutan, cesaret timsali olan Delilerin giyim kuşamları; Neolitik Çağ Anadolu yerleşimcilerin kültürlerinde, Orta Asya'da Türk soylu kavim ve devletleri ile Osmanlı-İslâm mitolojisini işleyen minyatürlerde tasvirlenen hayvan simgeciliğindeki benzerlikler yönünden incelenmiş olup, Delilerin savaşlarda karşılaştıkları Avrupa askerî birliklerinden günümüzde Polonya olarak bildiğimiz tarihteki adıyla Lehistan olarak adlandırılan devletin askerî birliklerini görünüşleri ile nasıl etkiledikleri ve ayrıca, sözü edilen Hussar olarak adlandırılan Leh askerlerine verdiği imajın yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Kaynaklarda ve Yabancıların Gözünde Delilerin Giyim-Kuşam Özellikleri

Osmanlı ordusu yapılanması içinde bir yer edinmiş olan Deli süvarileri Rumeli Beylerbeyleri veya Sancak Beyleri maiyetinde oluşturulmuş sınır boylarında görevlendirilmiş süvari birlikleridir (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.).

Bazı yabancı gözlemcilerin de bakış açılarıyla değerlendirilen Delilerin, düşman safına ve çevredeki diğer insanlara gözdağı verecek nitelikte intiba bırakan tuhaf ve korkutucu giyim-kuşamları vardı ve olasılıkla bu görüntüleri kendi cesaretlerini güçlendiriyordu. Deliler yalnızca Osmanlı topraklarında yaşayan halka değil, savaşlarda karşılarına çıkan yabancı devlet halk ve askerleri üzerinde de büyük etkiler bırakmıştı. Dünya askerî tarihinde Delilerin en renkli ve inanılmaz askerî birlikler olduğu savı da yapılmıştır. Delilerin ürkütücü giyim kuşamında tek tipli bir özellik bulunmamaktaydı. Aksine, her bir detay üzerinde doğada insanların korktuğu nesne, doğa olayı gibi örneklere öykünülerek yapılan göndermeler sembolik olarak donanma ve giyim-kuşamlarına yansıtılmıştır. Delilerin düşmanlarına karşı dehşet verici nitelikte olan giyim kuşamlarının genel hatlarında şu detaylar yer almıştır:

- Giysilerinde kartal tüyleri, kartal kanatları,
- Aslan ve leoparların tulum halindeki postları,
- Ayı ve kurt derisinden dikilmiş şalvar tarzı pantolonları,
- Benekli sırtlan (*Crocuta crocuta*) derisinden yapılan başlıkları,
- Sivri burunlu, arkası uzun mahmuzlu sarı renkli çizmeleridir (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.).

Deliler, ocaklara törenle alınır ve başlarına kalpak giydirilirdi. Ocakların önemli yapılanması arasında belli kural ve nizama dayalı olması vardı. Deliler görevlerine uymadıkları zaman başlarındaki kalpakları alınıp yerine



Resim 1. Giyim-kuşamı ile bir Deli süvarisi, İstanbul, 1576 (Turhal, 2001, s. 81).

keçe külâh giydirilir ve ocaktan çıkarılırlardı. Delilerin XVI. yüzyılda kalpakları benekli sırtlan, pars (*Panthera pardus*) ve kurt gibi hayvanların derilerinden yapılır ve üzerine kartal tüyü takılırdı. Giysileri kaplan, aslan ve tilki postlarından, şalvarları ayı ve kurt derilerinden yapılır (Turhal, 2011), sivri burunlu, yüksek ökçeli çizme giyerlerdi. Ayakkabılarına *serhadlik* denilirdi (Özcan, 1994). Atlarının üzerinde ise aslan, kaplan, tilki derilerinden yapılma örtüler bulunurdu. Savaşlarda ellerinde eğri pala, tekne kalkan, kostaniçe denilen orta boyda mızrak, kılıç, balta ve bozdoğan denilen başı sıra sıra çivili gürz bulunurdu (Özcan, 1994). Diğer bir kaynağa göre Delilerin mahmuzları pırıl pırıl parlar, sarık ve miğfer gibi askerin mutlaka kullanması gereken koruma giysilerinin yerine başlarına her yeri alacalı ve garip tüylerle kaplı kalpaklar takarlardı (Baydar, 2016). Kanatlarını açmış kartalın görüntüsünü veren tüyler kalkanlarını da süslüyordu. Üzerlerinde, gelen darbelerden kendilerini korumak için zırh, cebe adı verilen çok parçalı zırh ve bacak zırhları bulunmuyordu. Daha ziyade büyük bir kalkan kullandıkları ve kalkanlarını kuş tüyleri dışında kartal pençeleri ve kartal kanatlarıyla da süsledikleri bilinmektedir (Turhal, 2011). XVI ve XVII. yüzyıllarda büyük hizmetler veren Deliler ellerinde gürzler taşırlar, başlarında benekli sırtlan veya pars derisinden yapılmış ve üzerinde kartal tüyü takılmış külahlar giyerlerdi (Şimşek, 2006). Omuzlarında fitilli tüfek, bellerinde tabanca da taşırlardı. Törenlerde ise ellerinde ok ve yay bulunur, altın işlemeli kaburgalık taşıyan Delilerden ikisinin sırtında iki büyük kanat yer alır ve bunların her ikisi de üzerinde kartal bağlı büyük birer değnek taşırlardı. Deliler, Veziriazamın sefere veya başka bir yere gidişinde yanında bulunurlar ve onu her türlü tehlikeden korurlardı. Fransız elçisi M. de Nointel'in maiyetinde 1672'de İstanbul'a gelen Antoine Galland, IV. Mehmed'in aynı tarihte Lehistan seferine çıkışı için yapılan törenlerde izlenimlerini ve Delilerin giyimleri ile ilgili bilgileri vermektedir (Özcan, 1994). Aktardıklarına göre:

> "Deliler uzun boylu, birbirine yakın yaşlarda ve temiz giyimler içindeydiler ancak giyim tarzları tuhaf sayılabilecek nitelikteydi. Başlarında şayaktan külâhları ve külâhların üzerinde de çeşitli renklerde ipek kumaşlar düğümlenmişti. Bu kumaşlar başlarının arkasından enselerine doğru iniyordu. İç gömlekleri dirseklere kadar kıvrılmış halde, poturları ceketleri ile aynı renkte, ayaklarında da kunduraları vardı. Diğer Delilerin üzerinde ise yeşil ve sarı satenden ceketler, bu ceketlerin üstünde de aynı renkte satenden başka bir ceket daha bulunuyordu. Ceketlerin yakaları küçük, üstlerine ayrıca kaplan derisi örtmüşlerdi. Bu örtüleri bazıları eşarp şeklinde, bazıları ise göğsünün üzerine bağlı olarak bir kaftan şeklinde sarmışlardı. Bazı Delilerin başında önden ve arkadan yükseltilmiş, sağı ve solu sivrileşen kırmızı külâhlar bulunuyordu. Bu külâhlar yeşil çuhadan da yapılmıştı. Bu başlığın iki yanında iki büyük çuha parçası göğsün ve sırtın ortalarına kadar sarkıyordu. Bazı Deliler külâhlarının üzerinde garip denebilecek nitelikte olan bu giyime ayrı bir cazibe veren birer sorguç da bulunuyordu. Bellerinde birer kılıç, ellerinde de birer kargı ile buna bağlanmış flama şeklinde sancak vardı. Bu sancakların uçları bindikleri atın kuyruğuna kadar uçuşuyordu. Atlarının üzerine serdikleri pars postu insana savaş havası teneffüs ettiriyordu. Âmirleri olan Delibaşılar, başlarındaki kenarları samur ve yarım ayaktan (17 cm.) yüksek kalpaklarla fark ediliyordu. Sadrazamın özel koruma hizmetinde bulunan Delilerin bir kısmı sadrazam sarayında, bir kısmı ise dairesinde hizmet ederdi" (Özcan, 1994, s. 133).

Deliler o dönemin yabancı gezginleri üzerinde büyük etkiler bırakmışlardır. Sanatçılar yaptıkları gravürlerde ve yazdıkları metinlerde Delileri tasvir etmişler ve şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir. Bunların neticesinde, Delilerin Avrupa'da yaptıkları saldırılarda karşılaştıkları devletler kendi askerî birliklerinde de benzer giyim-kuşam kullanarak düşmanlarına karşı güçlü bir imaj sergileme cihetine girmişlerdir. Osmanlı minyatürlerinde ve yabancı kaynaklı gravürlerde Delilerin giysilerini, tarzlarına ilişkin diğer detayları görmek mümkündür.

Resim 1'de, 1576 tarihli Danimarkalı Ressam



Resim 2. Deli (Küçükyalçın, 2015)



Resim 3. Deliler, XVI. Yüzyıl (Turhal, 2011, s. 89)



Resim 4. Deliler. Richard Knötel, Uniformenkunde, Berlin, 1890, Band XII, No. 35 (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.)

Melchior Lorck (Lorichs)'in Tyrkerværk adlı gravür eseri bulunmaktadır. Bu gravürde İstanbul'da bir Deli süvari betimlenmektedir. Bu eserin orijinali *Statens Museum for Kunst (SMK), Cobenhayn (the Danish National Gallery, Kopenhag)*'dadır. Bu gravür *Thesaurus Exoticorum Hamburg 1688, Ks 4, s. 52*'de basılmış gravür olarak, *Gravürlerle Türkiye: Giysiler, Portreler, Kültür Bakanlığı, 2002, Cilt 1, s. 66*'da ayrıca Erik Fischer *"Melchior Lorck in Turkey" the Royal Museum of Fine Arts, Copenhagen 1990, s. 33*'te de bulunmaktadır (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.).

Gazete, kartpostal ve magazinlerde grafikler hazırlayan, askerî moda ve tarihi üzerine çalışmalar yapan Alman sanatçı ve illüstratör Richard Knötel (1857-1914), XVII. yüzyıldan 1914 yılına uzanan tarihî süreçte Avrupa ordularıyla ilgili büyük bir koleksiyonu "Uniformenkunde" adlı çalışmasında toplamış olup, bu koleksiyonu askerî giyim-kuşama yönelik günümüzde de halen kullanılan bir kaynak sayılmaktadır (Richard Knötel, t.y.). Resim 4'te de Knötel'in bu çalışmasında yer alan, Delileri resmettiği bir betimleme görülmektedir.

Resim 5'te Bizans tarihçisi Chalcondyles'in eserinin sonraki yıllarda yapılan baskısında Delinin betimlendiği bir gravür görülmektedir. Aynı gravür 1662 tarihli Thomas Artus'un *Histoire des Turcs, Paris* adlı eserinin ikinci cildinde de yer alır. Bu tasvir ayrıca Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Ankara ML Rare Collection DR485. V673 katalog numarası ile de kayıtlanmıştır (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.).

Venedikli yazar Vecellio, 1590 tarihli farklı milletlerin giyimlerini incelediği çalışmasında Delilerin kafalarına iki kanat ya da pek çok tüy taktıklarını, kendileri dışında hiçbir kimsenin tüy takmasına izin vermediklerini belirtmiştir (Turhal, 2011). Devasa kartal kanatlarıyla Delilerin ok atmada becerikli oldukları, Orta Asya savaş geleneğinden gelen Alplerin başlıklarında görülen *çifte çeleng* ile benzerlik gösteren başlık taktıkları anlaşılmaktadır (Esin, 2001). Delilerin ayrıca kanatları bağlanmış bir tür akbaba olan karakuş (*Gypaetus barbatus*), kartal ve atmaca gibi yırtıcı kuşları koltuk altlarında ve arkalarında taşıdıkları bilinmektedir. Çizmelerinde çarkıfelekli mahmuzlar ve timsah, gergedan, boğa, fil derisinden yapılma kalkanları da bulunmaktaydı (Kahraman, 2010).

Başka kaynaklara göre de Deliler vücutlarını leopar ve çeşitli derilerden bir üstlük ile sararlardı. Bindikleri atlarını da kendi tarzlarında gördüğümüz gibi dehşet



Resim 5. Deli (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.)



Resim 6. Yabancıların resimlediği Deli betimlemeleri (Miller, t.y.)



Resim 7. 1566 Zigetvar Seferi'nde Akıncılar'ı betimleyen minyatür (Muteverrih, 2009)

verici bir tarz haline getirirlerdi. Atlarını başlarından kuyruklarına kadar hayvan derileriyle kaplarlar ve kuyrukları parlak renklerle boyarlardı (Baydar, 2016). Deliler Osmanlı askerî güçlerinden başka bir grubu oluşturan Akıncı süvarilere benzetilmekle birlikte onlardan giyim-kuşam bakımından farklı özellikler gösteriyorlardı (Resim 7) (Şimşek, 2006, s. 37).

Delilerin XV-XVII. yüzyıllarda gerek giyimleri gerekse saç ve sakalları ile belli bir düzene sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Ortak özellikler görünüş ve giyim-kuşamlarının sıra dışı ve korkunç olmasıdır (Turhal, 2011). XVII. yüzyılın sonlarında Delilerin giyimlerinde tek tipli, oldukça sade bir özellik görülmeye başlamıştır. Aynı yüzyılda kalpaklarının üst kısmı siyah renkli çuha kumaştan, alt kısmı kuzu derisinden, salta adı verilen dar kollu ceketleri, alt bedende şalvarlar, ayaklarında mahmuzsuz, kırmızı renkli çizmeler giydikleri anlaşılmaktadır. Kullandıkları aletlerde de değişiklikler olmuştur. Kılıç ve uzun mızrak yine kullanılmış, bunun dışında farklı olarak dipçik kısmı yukarıda taşıdıkları tüfek ile bellerine sardıkları kuşaklarının arasına yerleştirdikleri tabancalar kullanılmaya başlanmıştır (Paşa, 2014). XVI. yüzyılda önemli hizmetleri gören Deli teşkilâtı, XVII. yüzyılda bozulmaya başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren giysilerinde de değişiklikler olmuştur. Örneğin, XVIII. yüzyılda başlarına, siyah kuzu derisinden 65 cm uzunluğunda boru gibi, üzeri sarıklı Mevlevî sikkesi tarzında başlık giymeye başlamışlardır. Hizmetlerinde bulundukları Veziriazam ve Beylerin değişmesi veya Delilerin hizmetten çıkarılmaları gibi nedenlerle Deli süvari birlikleri bozulmaya başlamıştır. Deliler zaman zaman insanların huzurunu bozar, halktan "gelgeç akçesi" adı altında haraç alırlardı. Osmanlı tarihî sürecinde yaşanan Celalî İsyanında birçok eşkıyanın Delilerden oluştuğu da iddia edilmiştir (Özcan, 1994).

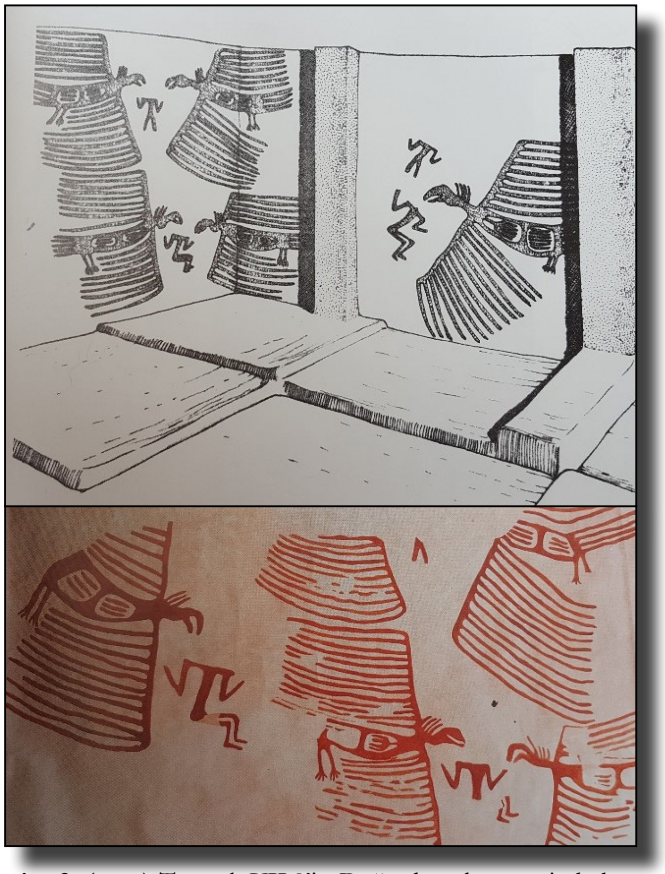
Delilerde Görülen Hayvan Sembolizmi ile İlişkilendirilen Farklı Kültürlerdeki Öğeler

Neolitik Çatalhöyük kültüründe hayvan sembolizmindeki benzerî öğeler

Anadolu topraklarında Neolitik Çağı yaşayan toplulukların yaşamlarına ilişkin bilgilere arkeolojinin buluntularıyla ulaşabilmekteyiz. İlk olarak Konya yöresinde Çatalhöyük'te İngiliz arkeolog James Mellaart tarafından yapılan kazılarda (1961-1965) duvar çizimleri, ev, insan ve hayvan buluntularına ulaşılmıştır (Russell, 2006). Buluntularda kuş yumurtalarına ilişkin parçalar, yırtıcı kuşa ait olduğu tespit edilen tüyler, kanatlar, leopar kemiği, kurt, ayı vb. postlarına ilişkin buluntular elde edilmiştir.

Duvarlara kazınmış ve çizilmiş av sahneleri ile evlerin tabanlarından elde edilen buluntularda (Russell, 2006) insanların avcılık ruhlarını kanıtlamak için karşılaştıkları hayvanları korkutmaya yönelik üzerlerine leopar postlu giyimlerle çıktıkları anlaşılmaktadır. Yarı çıplak olan bedenlerinin alt bölümünde leopar postundan bir giyim parçası Resim 10, 11 ve 12'de görülebilmektedir. Bu duvar resimlerinde leopar postlu ve başlıklı pek çok avcının katıldığı av sahnelerinin gerçekte şaman ritüellerini betimlediği düşünülmektedir.

Çatalhöyük kültüründe leopar leşini eve getirmek ve hatta leoparları avlamanın tabu olabileceği yönünde ifadeler de bulunmaktadır. Çatalhöyük yerleşmesinde kuş buluntularına çok az ulaşılmıştır. Saptanabilen kuş türleri ise kaz, ördek, karga ve diğer yırtıcı kuşlardır. Dikkati çeken bir diğer konu ise kuşların etlerini yemek değil de kanatlarını ve tüylerini daha değerli kabul etmiş



Resim 8. (üstte) Tapınak VII.8'in Doğu duvarları üzerinde başsız insanlara saldıran akbaba tasvierleri, (altta) Kuzey duvarlarındaki benzer çizimler (Mellaart, 2003, s. 67, 69)

olmalarıdır. Bu saptamalar, törensel amaçlı yapılmış buluntularda ele geçen kuş kanatları ile üzerinde bir yere asılmak ve takmak üzere açılmış olabileceği tahmin edilen bir deliği bulunan karga kanadına dayanarak yapılmıştır. Ayrıca Çatalhöyüklüler'in turna kuşlarına öykündükleri ve turna dansı yaptıkları da tahmin edilmektedir (Russell, 2006).

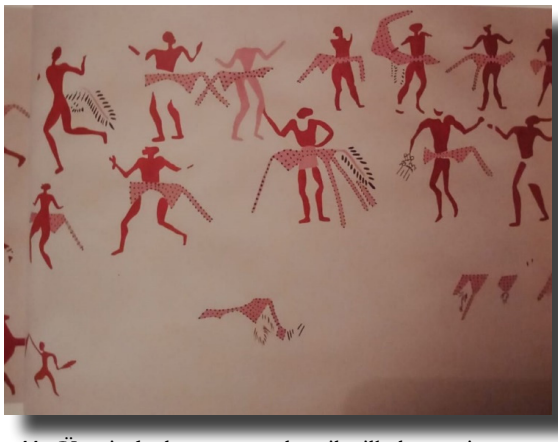
Çatalhöyük'te Akbaba Tapınağı VII.8'in doğu duvarında büyük bir duvar resminin parçası olan bir başka buluntuya göre iki başsız insana saldıran büyük akbaba sahnesi vardır. Aynı tapınağın kuzey duvarında



Resim 9. Çatalhöyük'te bir duvar resmi (Anatolia: Catal Huyuk and Gobekli Tepe, t.y.)



Resim 10. Neolitik Çağ'da Çatalhöyüklü insanların yabanî hayvanlarla mücadelesi (Mellaart, 2003, s. 200)



Resim 11. Üzerinde leopar postları ile ilkel avcı insan resimleri (Russell, 2006, s. 195)

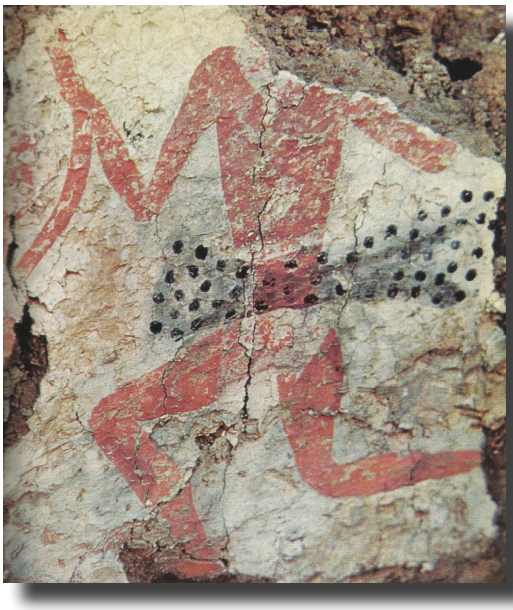
ise küçük boyutlu, en az beş akbabanın başsız cesetlere saldırdığı bir sahne görülmektedir. Muhtemelen Çatalhöyüklü yerleşimciler ölülerinin yumuşak dokularının kemiklerinden ayrılması için akbabalara yem yapmışlardır (Resim 8) (Mellaart, 2003).

Resim 8'de arkeolog James Mellaart'ın çizdiği resimler görülmektedir. Tapınak VII.8'in doğu ve kuzey duvarları üzerinde yer alan çizimlere göre akbabaların ölümle ilişkilendirilen yırtıcı kuşlar olduğu iddia edilmiştir (Mellaart, 2003, s. 141).

Çatalhöyük yerleşiminde elde edilen başka bir buluntu da leoparların karşılıklı olarak durdukları kaya kabartmasıdır. Kaya kabartmasından anlaşılıyor ki leopar bu bölgede yaşayan bir hayvan türüydü ve onları önemli canlılar olarak gören Çatalhöyüklü yerleşimciler bir tabu olarak gördükleri leoparları kayalara kazımışlardı (Resim 13).

Resim 13'teki kabartmada ve Resim 14'te illüstrasyonu yapılan leoparlar, tapınağın batı duvarındaki ana panoda tespit edilmiştir. Leoparların üzerindeki beneklerinin boya ile süslendiği anlaşılmaktadır (Mellaart, 2003).

Tapınak IX. 8 kuzey duvarında büyük kedi türlerinden biri (olasılıkla leopar) ve tek boynuzlu bir



Resim 12. Leopar postu ile ilkel avcı (Venator de Çatal Höyük, t.y.)



Resim 13. Çatalhöyük'te Neolitik Çağ'a tarihlenen karşılıklı duran iki leopar kabartması - Leopar Tapınağı (Mellaart, 2003, s. 191)



Resim 14. Çatalhöyük'te Neolitik Çağ'a tarihlenen karşılıklı duran iki leopar tasviri - Leopar Tapınağı (Mellaart, 2003, s. 190)

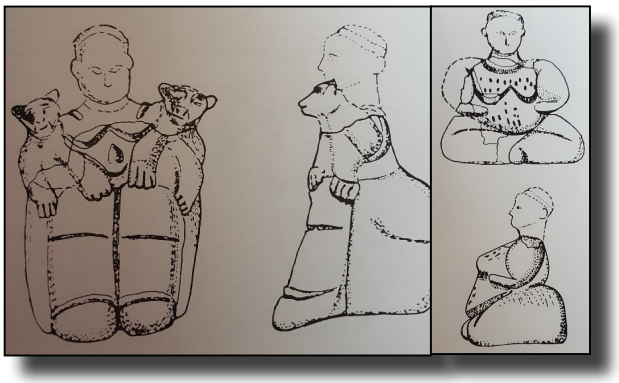
boğa betimlemesi bulunmuştur. Çatalhöyük'te bulunan ilginç örneklerden biri de leoparların arkasında ayakta duran bir çift tanrıça ve bir leopara binmiş erkek çocuğundan oluşan bir heykelcik grubunun ele geçmiş olmasıdır (Mellaart, 2003).

Resim 15'te gördüğümüz bu heykelcikte tanrıçanın ana ve kız olarak iki yönü ve tanrısal çocuğu temsil edilmektedir. Her üç heykelcikte hayvanlar dünyasının ve doğanın tanrısı olarak kutsal kabul edilen leoparların eşlik ettiği görülmektedir (Mellaart, 2003).

Resim 16'da da görüldüğü gibi, Çatalhöyüklüler tanrı ve tanrıçalarını, hayvanlar dünyasının ve doğanın tanrısı olarak kutsal kabul ettikleri leoparlarla özdeşleştirerek onların doğaüstü güçlere sahip olduklarını (Mellaart,



Resim 15. Tapınak VLA'da bulunan üçlü heykelcik grubu (Mellaart, 2003, s. 122)



Resim 16. (solda) Tapınak A.III.1'de bulunmuş iki leopar yavrusu tutan tanrıça heykelciği, (sağda) tapınak E.IV.4'te bulunmuş üzerinde leopar postundan giysisi olan boyalı tanrıça heykelciği (Mellarrt, 2003, s. 139)

2003) ifade etmeye çalışmışlardır.

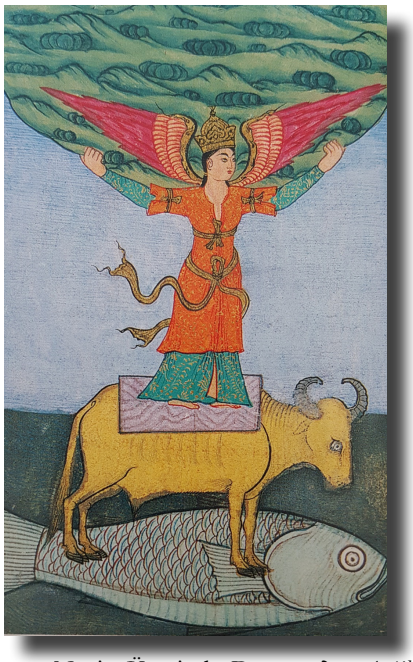
Anadolu'da Çatalhöyük yöresinde yaşayan Neolitik Çağ insanlarının; yaşamlarına girerek onları etkileyen hayvanlar ve bu hayvanları tabu, sembol ve ritüel haline getirdiklerine yönelik görüşler ile bazı hayvanlara yönelik yaptıkları öykünmelere ilişkin değerlendirmeler bilim adamlarınca yapılmıştır. Tarihin seyrinde farklı coğrafyalarda da insanların doğada ve apansız bir ortamda yaşam mücadelelerini sürdürdüklerini ve vahşi yaşama karşı savunma geliştirmeye yönelik doğa çıkışlı stratejiler ile davrandıklarını bilmekteyiz. Bu görüşümüzü destekler durumda olan bazı buluntular Orta Asya coğrafyasında da elde edilmiştir ve bu buluntular bize pek çok bilgi sunmuştur.

Orta Asya Türk soylu toplumlarda hayvan sembolizmindeki benzerî öğeler

Türk mitolojisinde aslan, kaplan ve kartal ile ilgili bazı inanışlar bulunmaktadır. Kaynaklara göre aslan tasvirleri İslamiyet öncesi Türk sanatında Budizm ile görüldüğü belirtilmekle birlikte, Orta Asya'da Altay dağları eteklerindeki Pazırık kurganlarında bulunan eserler üzerinde aslan-grifon betimlemelerine rastlanmaktadır. Türklerde aslan postu ve yelesi kullanılarak savaşmak, yiğitlik simgesinin bir yansımasıydı. Aslan tasvirlerinin bazılarında kanatların olması göğe aidiyete işaret etmektedir. İslamiyet sonrasında da aynı sembolizm



Resim 17. Cennet tahtında Muhammed peygamber, Cebrail ve diğer melekler (And, 2007, s. 58)



Resim 18. Dünya Neyin Üzerinde Duruyor? - *Acâibü'l Mahlûkat* (And, 2007, s. 83)

anlayışı devam etmiştir (Çoruhlu, 2013b).

Kaplan konusunda Çin'de kabul edilen sembolik anlamların aynısının Türklerce de kabul edildiği söylenebilir. Türklerde kaplan alplık simgesi olup, ayrıca astrolojiyle de ilişkilendirilen bir hayvandı. Öte taraftan dört ana yönden birine ait olan benekli pars aynı zamanda dört büyük yıldız grubundan birini oluşturuyordu. Başka bir araştırmaya göre ise IX. yüzyıldan itibaren Alp-Er Tunga'nın (kaplan anlamına gelir) savaş ilahı olan Ch'ih-yo ile bağlantılıdır. Savaş ilahı inancının İslamiyet'ten sonra da Türkler üzerinde etkisini sürdürdüğü büyük bir olasılıktır. Kaplan postu giymek gücün göstergesiydi. Tahtta olmayı işaret ediyordu. Aslan için gelen manalar kaplan için de geçerliydi. İyi, güçlü, aydınlık, galibiyet gibi olumlu yönler kaplan ile özdeşleştiriliyordu. İslamiyet sonrasında yapılan Türk minyatürlerinde kaplanın olduğu sahneler bulunmaktadır (Çoruhlu, 2013b). Kaplan, pars cinsinden hayvanlar erken devir Türk kabilelerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Çin'de kaplanın cesaret, yiğitlik ve askerî güç sembolü olması nedeniyle askerlerin kaplan postunu taklit ederek giysi olarak kullanmaları dikkati çeken bir detaydır. Esik Kurganı'ndan madenî leopar ve kaplan figürleri de güç ve yiğitlik sembolü olarak kullanıldıklarını işaret etmektedir. Göktürkler ve Uygurlarda da kaplanın önemli bir sembol olarak kullanıldığının göstergeleri mevcuttur. Kaplan erken devir Türklerinde şaman ile ilgili yardımcı ruhlardan biri olarak görüldüğü de bilinmektedir. Kaplan ve kaplan cinsi hayvanlar alplık ve hükümdarlık sembolüydüler. İslamiyet'ten sonra da kaplan ve parsın biçimine bürünmek, Orta Asya kam (şaman) geleneklerine göre donuna girmek, o hayvanların sahip oldukları niteliklerle donanmak önemli olmaya devam etmiştir. Kaplan postu ile zırh arasında kurulan bağlantı kaplanın savaşta sembol haline getirildiğini gösterir. Kaplan postu giyen insan betimlemeleri Osmanlı döneminde de Türk minyatür sanatında yer alan bir konuydu (Çoruhlu, 1995).

Diğer bir konu olan kartal Türklerin önemli simgeleri arasında yerini almıştır. Şamanizm inancının önemli bir sembolü olan kartal, Gök Tanrı'nın bir yansımasıydı. Kartal bunun dışında şaman giysisi üzerinde de bulunuyordu. Gök Tanrı, türeme, koruyucu ruh, adalet, güneş, güç ve hükümdarların simgesiydi. İslamiyet sonrasında da olumlu yönler bahsedilen diğer özelliklerle bütünleşmiş olup, pek çok sanat ve mimarî eserlerde belirgin şekilde işlenmiştir (Çoruhlu, 2013b).

II. Pazırık Kurganı'ndan çıkarılan at başlığının üzerinde, atın alnına gelen bölümü üzerinde dağ keçisinin başı ve onun da üzerinde kanatlarını açmış kartal olduğuna kanaat edilen yırtıcı bir kuş tasviri bulunmuştur. Başadar Kurganı'nda bir erkek mezar lahdinin kapağında dört kaplan, mezarın güney bölümünde yine dört kaplan tasviri ile lahitteki geyik, domuz, keçi tasvirlerinin de olduğu bir kanıt sunmuştur. Noin Ula Kurganı'ndaysa geyik-kartal mücadelesini gösteren keçe kumaş üzerine aplike edilmiş figüratif işleme de görülmüştür (Çoruhlu, 2013a).

Osmanlı-İslâm minyatürlerinde işlenen hayvan sembolizminin benzer öğeleri

Osmanlı Devleti atlı süvarilerinden olan Delilerin giyim-kuşamlarında (Resim 1-6) sıra dışı görünen detaylarda önemli yer tutan hayvanlara öykünmeye yönelik yapılan spekülasyonlarla birlikte Osmanlı-İslâm mitolojisini ele alan minyatürlerde çeşitli giyim-kuşam, kutsal varlık, insan, hayvan ve mitolojik ortamların yer aldığı minyatür tasvirlerinde



Resim 19. Gökte üzerinde binicisi olmayan Burak (And, 2007, s. 297)



Resim 20. Öküz başlı, kanatlı, geyik boynuzlu, benekli derili bir *Dabbetü'l-arż* (And, 2007, s. 305)



Resim 21. İnsan başlı, kanatlı, benekli derili bir *Dabbetü'l-arż* (And, 2007, s. 307)

resmedilenler arasında da bağlantılar görmek mümkündür.

Öte yandan Osmanlı-İslâm dünyasında mitolojik olaylarda önemli şahsiyetler, mitolojik hayvanlar, evrene ilişkin bilgiler, kozmolojik konular minyatürlerde işlenmiştir. Bahsi geçen minyatürlerde temalı anlatımlara dayanan görsellerden bazıları kanatlı meleklerdir. İslâm dininde Allah ile kulları arasında elçilik görevinde bulunan melekler minyatürlerde kanatlı olarak gösterilmektedir. Bu minyatürde Muhammed peygamberin oturduğu tahtın yakınında Cebrail ve diğer dört melek uzun, ihtişamlı kanatları ile resmedilmişlerdir (Resim 17).

Osmanlı-İslâm minyatürlerinden *Acâibü'l Mahlûkat* adlı minyatürünün biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde ve bir diğeri ise British Library'de bulunmaktadır. Tasvir edilenlere göre; dünya meleğin veya cinin omuzları üzerinde, melek bir kayanın üzerinde, kaya bir öküzün, öküz sonsuzluk denizinin içinde yüzen bir balığın üzerinde dururken gösterilmektedir (Resim 18) (And, 2007).

Bu makalenin kapsamına giren ve Osmanlı-İslâm minyatürlerinde çalışılan bir başka betimleme ise Burak'tır. Kur'ân'da bahsedilmemekle birlikte Burak, Mi'râç olayında Muhammed peygamberin Mescid-i Harâm'dan Kudüs'e Mescid-i Aksâ'ya gidişi ile ilgili olan bir inanıştır. Burak'ın bir binek hayvanı, dişi hayvan, kanatlı ve insan yüzlü olduğu ile ilgili söylenceler bulunmaktadır (Resim 19).

Belirgin olarak görülebilecek tasvirlerde melekler; Muhammed peygamberin yanında Allah'ın emrettiği görevleri yerine getirirlerken; *Acâibü'l Mahlûkat* minyatüründe ise evrenin oluşumundaki rolleri ile tasvir edilmişlerdir. Bu minyatürlerde melekler bir çift hatta iki çift kanatlarıyla gösterilmektedirler. Muhammed peygamberin Mescid-i Aksâ'ya götürülmesini sağlayan insan suratlı bir binek hayvan tasvirinde de bir çift kanatın kullanılması enteresan bir detaydır.

Osmanlı-İslâm mitolojik tasvirlerden bazılarında ise hayvan veya insana teşbih edilen insan-hayvan biçimli antropomorfik varlıklar dikkatleri çeker. Gördüğümüz her üç minyatürde gövdesi, başı, kolları ve bacakları, kanatları, boynuzları, kuyrukları olan sıra dışı hayvan veya insanımsı canlılar Osmanlı ve İslâm minyatürlerinde *Dabbetü'l-arż* adlı minyatürlerde gösterilmektedir (Resim



Resim 22. İnsan yüzlü, kanatlı, benekli derisi bulunan bir *Dabbetü'l-arż* (And, 2007, s. 302)

20-22).

Dabbetü'l-arz ilginç biçimiyle ele alınmış bir ikondur. Dabbe kelimesiyle yeryüzünde yürüyen her türden canlı özellikle de binek hayvanlar kastedilir. *Dabbetü'l-arz*, Kur'an'da geçmekte olup, kıyamet günü Allah'ın yerden çıkaracağı bir canlı olacağı ve insanlara Allah'ın ayetlerine inanmadıklarını söyleyeceği belirtilmektedir. *Dabbetü'l-arz*'ın bedeninin kıllı, kaplan gibi benekli ve iki kanatlı oluşu (And, 2007) makalede konu edilen Osmanlı Deli süvarileri üzerinde gördüğümüz leopar ve kanatlarla benzerlik göstermiş olmasıdır.

Çalışmada, Osmanlı Dönemi Deli süvarilerinin ortaya çıkışlarının birdenbire olmadığına dair belgeleme ve tarihsel literatür inceleme yolu seçilmiştir. Deliler kendilerini gizleyerek tıpkı Neolitik Çağ yerleşimcilerinin yaptıkları gibi leopar imajını vererek avcılık ruhlarını sergilemek istiyorlardı. Ayrıca kendilerinin ruhsal varlık gibi davrandıkları, Anadolu'daki Neolitik kültüre özgü akbaba, şahin gibi yırtıcı kuşların ruhlarını taşımak istedikleri, sırtlarındaki kanatları ile kendilerini bu kuşlarla özdeş görmeye çalıştıkları, Orta Asya'daki Türk kavim ve devletlerinin mirasını sürdürdükleri, kanatları ile tıpkı Osmanlı-İslâm mitolojisini konu alan minyatürlerde görülen melekler ve Burak gibi iyi ve ruhanî varlıklar gibi hissetmek istedikleri yönünde yorumlar yapmak mümkündür.

Polonya Kanatlı Süvarileri "Hussarlar" ve Giyim-Kuşam Özellikleri

Delilerin yerli ve yabancı halklar üzerinde derin etkiler bıraktıkları kuşku götürmez bir gerçektir. Özellikle yabancılar, yaptıkları gözlemlere dayanarak korku yaratma, otorite kurma gibi gayeler ile kahramanlık göstergelerini barındıran Deli imajını bir yerde taklit etmişlerdir. Şöyle denilebilir ki Deliler Osmanlı Devleti'nin düşman birliklerince taklit edilmiş ve benzer giyim-kuşam özellikleri benimsenir olmuştur (Osmanlı Deliler Süvarisi, t.y.).

Polonya tarihinde XVI. yüzyılda ortaya çıkan ve "Hussarlar" olarak adlandırılan kanatlı atlılar, gösterdikleri zaferlerle dünya tarihinde yerini almış Polonya süvarileridir. Yetenekli asker olan Hussarlar uzun mızrakları, ellerinde kalkanları, düşmanları korkutmak için atlarına taktıkları tüyleri, kendilerine taktıkları kartal, şahin, akbaba kanatları, omuzlarında leopar postları veya koyun derileri ve benzersiz savaş taktikleri sayesinde XVIII. yüzyıla kadar başarılarını sürdürmüşlerdir. Hussarlar XVIII. yüzyılda artık zayıflayan süvarilerdir. Uzman savaş taktikleri, sahip oldukları teçhizat ile atların üzerinde düşman askerlerine zayiat verirlerdi. Hussarların kökenlerinin Sırp askerlerinden geldiğini söyleyen kayıtlar bulunmaktadır. Buna göre Sırbistan, Osmanlı Devleti tarafından 1389 yılında yenilgiye uğratılmıştır. Osmanlı Devleti askerî birlikleri arasında da Sırp askerler bulunmaktadır. Sırp askerlerinin ilerleyen zamanlarda Polonyalı askerlerle çarpıştıkları anda böyle bir etkileşime girdikleri yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Hatta Sırpların Polonya ordusunda da Hussar olarak görev aldıkları yazılmaktadır. Birtakım değerlendirmelere göre ise 1576'da Polonya Kralı olan Macar asıllı Stefan Batory,



Resim 23. Hussar süvarileri (Brzezinski, 2006)



Resim 24. Hussar süvarisi (Niedzialek, 2017)



Resim 25. XVII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Hussar kılıcı. Fotoğraf: Andrzej Mikiciak (Miklaszewski, 2014)

Polonya ordusuna Macar askerlik uygulamalarını getirmiştir. Örneğin at sırtındakilerin belirli kasklar takması bu uygulamalardandır. Hussarlar; Osmanlı süvarilerine, Tatarlara, Alman ve İsveç askerlerine karşı da başarılar kazanmışlardır (Kępa, 2017).

Hussarların kökeninin X. yüzyılda Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu ile de bağlantılı olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Balkan gruplardan Sırp kökenli olan ve *Gusar* olarak bilinen atlıların rolünün olduğu görüşleri de mevcuttur. Gusarlar asi, saldırı yapmaya girişen askerler olarak değerlendirilirlerdi. Sırp askerleri bu dönemlerde Balkanlar'da hakimiyet politikasını sürdüren Osmanlı Devleti himayelerinde de hizmet yaparlardı. Avrupa içlerinde saldırılar yapan örgütlenmemiş olan bazı Sırp askerleri, Macaristan (Macarca'da *Huszár*) ve Polonya'da kalarak bu devletlerin himayelerinde de görevlere gelmişlerdir. XVI. yüzyıl başında Polonya yönetimi Sırp askerlerinden etkilenerek askerî yapılarında değişim yapmıştır. İlerleyen zaman içinde Polonya askerî yapılanmasına Macarların ve Litvanyalıların da askerî destek vermelerinin sağlanması sayesinde güçlenme çalışmaları devam etmiştir. Sırp Gusarlar; hafif zırhları ve kalkanları ile savaşırlardı. Polonyalı Hussarlar kaskları, kalkanları, mızrakları, ağır Macar zırhları ve silahlanma tarzlarına benzeyen bir şekilde donanarak savaş meydanlarına çıkarlardı. 1576 yıllarında Polonyalı Hussarların, zamanın Polonya kralı Stephan Batory'nin askerî birliklerinde gerek ekipmanları gerekse zırh ve silahlanma özellikleriyle standart hale getirilen bir reformdan geçerek yapıları güçlendirilmiştir. Polonya Hussarları, 100-150 atlı süvarilerin oluşturduğu birliklere sahiptir. XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyıl başlarına dek altın çağlarını yaşayan, dönemlerinin seçkin görülen maaşlı askerleriydiler. Polonya Hussarları, ülkelerine hizmet veren düzenli atlı birlikleri oluşturuyorlardı. Polonya Devleti, leopar derilerini ve yırtıcı kuş kanatlarını süvarilerin giyim kuşamında kullanılmak üzere temin ediyor, askerlerin giyimleri için harcama yapıyordu. Hussarlar savaş ganimetlerinden de yararlanma imkânına sahip olmuşlardı. Hussarlar eldiven giyerler ve zırhlar kullanırlardı. Zırhları aslında Macar süvarilerinin bir tarzıydı. 1630'lu yıllarda Hussarların zırhları oryantal etkiler taşıyordu ve bu etkiler düşmanları olan Türk birliklerininkine benzer özellikler gösteriyordu. Hussarların kullandığı kopia mızraklar, karşı taraftaki ağır zırhlı düşmana karşı ağır silah grubunda yer almıyordu ancak Osmanlı Devleti ve Rusya'nın hafif teçhizatlı piyade ve süvari askerleri için etkili sonuçlara ulaşmalarını sağlayan savaş aletleriydi. Hussarlar Orta Çağ'da savaşlarda çarpışan şövalyeler gibi rakibi yıkıcı, tamamen ortadan kaldırıcı rollere sahip değillerdi ancak düşmanı psikolojik olarak taciz edici, onlara rahatsızlık verici roller üstleniyorlardı (Mandal, 2018).

Polonyalı Hussarlar *szabla* olarak bilinen kılıçlar kullanmışlardır. Polonya Kanatlı Süvarileri *kopia* adlı mızraklarıyla savaşırlardı (Mandal, 2018). XVI. yüzyıl sonları Transilvanya-Macaristan Kralı Stefan Batory döneminde Macar-Polonya (Wegiersko-Polska) tarzında szabla kılıcının Polonyalı askerler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Askerî yapıda reforma imzasını atan ve bu tür savunma aletlerinin yapımı emrini veren Kral Batory, savaş aletleriyle tasvir edilen portrelerde yer almaktadır. Bu tür savaş aletleri daha sonraları Batory'nin isminden esinlenilerek *batorówka* olarak anılmaya başlamıştır. Son derece dayanıklı olup, XIX. yüzyıla kadar savaşlarda kullanılmıştır. Hafif süvari kılıcı olan szabla, dönemin iyi kabul edilen bir savaş aletidir ve Avrupa'nın kullandığı diğer silah türlerinin öncüsü olmuştur. John Gaspard le Marchant'ın, 1796 yılında tasarladığı ünlü İngiliz hafif süvari kılıcı, Hussar szabla kılıcı ile benzerlik gösteriyordu. Bu silahın, 1812 savaşında yeni kurulan ABD'nin süvarilerinde de kullanıldığı bilinmektedir [Polish Hussar (Winged Horseman) Sabre, t.y.). Hussarların ayrıca *pallash* (kılıç tipi kabzalı pala) ve *karabela* (kuş başı şeklindeki yumruya benzer şekliyle ayırt edilen savaş aleti) da dahil olmak üzere diğer kılıç çeşitlerini kullandıkları bilinmektedir. Hussarlar ayrıca XVI. yüzyılda savaş alanlarına yay da taşıyorlardı. Bu yüzyılın son yarısında savaşlarda ateşli silahlar da kullanılmaya başlanmıştır (Mandal, 2018).

Karabela adıyla bilinen savunma aleti yaklaşık 1670'li yıllarda orduda kullanılmıştır. Karabela Polonya-Litvanya Birliği'nde tercih edilen bir çeşit kılıçtır. Karabela adının ise bir yorumunu Zygmunt Gloger yapmıştır. Ona göre bu kılıçlar Irak'ın Kerbela şehrinin isminden gelmiş olup, Kerbela'nın bu tür kılıçların ticaretinin yapıldığı şehir olmasından kaynakladığını belirtmiştir (Szabla, t.y.).

Polonya Kanatlı Süvarileri'nin en dikkati çeken yönlerinden belki de önemlisi kanatlarıydı. Araştırmacılar kartal kanatlarının takılma gerekçelerine tam olarak bir tespit yapamazlarken kanatlı imajın Hussarlar için bir yetenek ve kahramanlık göstergesi olduğu ileri sürülmektedir. Hussarlar hem kendilerini hem de atlarını tüylerle donatırlardı. Kanatlar artık Hussarların giyimlerinde önemli bir aksesuar haline gelmişti. Atlarına takılan tüylü kanatlar eyerlerin arkasına tutturulurdu. Atlara bir çift kanat takma uygulaması XVII. yüzyıla dek sürmüştür. Araştırmacı ve tarihçilerin bazı saptamalarına göre Polonya Kanatlı Süvarilerinin hem kendilerine hem de atlarına kartal kanadı takma geleneklerinin yerli olmadığı yönündedir. Polonya Kanatlı Süvarilerinden önce Osmanlı Devleti bünyesinde at üzerinde savaşan Deliler çoktan bu tarzda giyiniyorlardı ve Balkanlar'a yaptıkları akınlarda bu tarzı tanıtmış oldular. Tarihçiler, Hussarların kanatlarıyla yüksek statü ve korku yaratmanın o dönemde bir moda

olduğunu belirtmektedirler. Hussarların bu ihtişamlı üniformalarına leopar derisinden giysiler, örtüler, zırhlar, rüzgârda savrulmaya elverişli flamalar, uzun mızraklar eklenerek zengin bir intiba yaratılmıştır (Mandal, 2018). Polonyalılar bu yıllarda iki tip ayakkabı giymişlerdir. İlki Polonya Hussar çizmeleri, diğeri ise Türk ayakkabıları adlarında anılmıştır. Polonya Hussar çizmeleri XVII. yüzyılda giyilen genellikle sarı, altın renklerde, yüksek ökçeli olup, aynı topuk özellikleri Türk ayakkabılarında da görülmüştür (Szabla, t.y.).

Sonuç

Tarihte Osmanlı silahlı kuvvetleriyle karşılaşan düşman saflarının, Osmanlı Deli yapılanmasından etkilendikleri söylenebilir. Osmanlı Devleti, Deli yapılanmasını oluşturduğu dönemlerde yönetiminin zirvesinde olduğu zamanları yaşıyordu. Ayrıca, gerek yönetiminde devşirme asker ve devlet adamlarını yetiştirmiş olması, gerekse halkında çok kültürlü bir yapıya sahip olması zaman zaman olumlu, zaman zaman olumsuz sonuçlar getirmiştir. Ordusunda hizmet veren Türk ve Balkan halklarından oluşan askerlerin ve özellikle Sırp askerlerinin Balkanlar ve Avrupa içlerine kadar yaptığı akınlar neticesinde Avrupa ordularıyla mücadeleler içine girilmiş ve etkileşimler olmuştur. Polonya Devleti ve Osmanlı Devleti hem savaş içinde olmuş hem de dostane ilişkiler içine girmiş iki farklı devlet niteliği gösterirler. Polonyalıların, Osmanlı Devleti'nde hizmetler gösteren korkusuzca ordunun önünde saf tutarak düşmana ilk müdahaleyi gösteren Deli süvarilerinden çok etkilenmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bazı Avrupalı tarihçilere göre net açıklamalar yapılamasa da çoğunlukla Osmanlı Deli süvarilerinin etkisinin olduğu yönünde saptamalar da yapmışlardır. Yapılan çalışmada, literatürde ve elektronik ortamda var olan bilgiler ve fotoğraflar ışığında Polonya Kanatlı Hussar süvarilerinin Osmanlı Devleti'nde hizmetler veren Deli süvarilerinden etkilenmiş oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Polonya Kanatlı Hussarları ve Osmanlı Devleti Ordusu'nun önünde saf tutmuş olan Delilerin giyim-kuşam ve askerî teçhizatlarının benzerlikleri dikkati çekmektedir. Genel bir değerlendirme yapılırsa;

- Hem Hussarlar hem de Deliler, süvari askerlerdir.
- Tarihî süreç incelendiğinde Polonyalı Hussarların Osmanlı himayesindeki Delilerden etkilendikleri görüşü daha ağır basmaktadır.
- Polonyalılar, Osmanlı Delilerinin giyim tarzları, savaşma taktikleri ve silahlanma ile ilgili diğer özelliklerinden etkilenmişlerdir.
- Polonya ve Osmanlı askerleri kendilerine kanatlar takarak düşmanlarına korku salma, güç ve kahramanlık gösterme gibi imajlar yaratmışlardır.
- Atları süslemişler ve atların üzerlerine genellikle leopar derisi örtmüşlerdir. Polonyalı Hussarlar kendi üzerlerine de leopar postunu yerleştirmişlerdir.
- Hem Delilerin hem de Hussarların başlıklarında tüyler bulunmaktadır.
- Mızrak, kılıç her iki atlı süvaride kullanılan savunma aletleridir.
- Delilerin üzerinde gördüğümüz leopar postları ve kanatların bir öykünmeye, tabulaştırılan varlıkların özelliklerine sahip olmaya duyulan bir duygu durumunun yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu'da Çatalhöyük yöresinde Neolitik Çağ'da ilkel insanın yaşamında yeri olan kuşlar (özellikle yırtıcı kuşlar), yabanî hayvanlardan özellikle leopar gibi hayvanlar, farklı coğrafyalarda olmasına rağmen Orta Asya Türk kavim ve devletlerinde Şamanizm, Budizm gibi inanışlar ve bazı hayvanlara gösterilen önem ve öykünmeler, Osmanlı-İslâm dünyasında minyatürlerde tasvirlere konu olmuş insan-hayvan karışımı canlılar, bu canlıların kıllı ve benekli derilere sahip olduğuna ilişkin tasvirler ve kutsallaştırılan varlıkların (melekler) kanatlı olduğu ile ilgili tasavvurların pek çoğunda ortak yönler saptanmıştır. Söylenebilir ki, leopar postunun avcılık, av büyüsü ya da ritüeli, hayali güçlü yaratıkların betimlenmesi ve son olarak yiğitlik, cesaret ile özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır. Belirtilen imajın Delilerin giyim-kuşam ve savaş taktiklerine yansıdığı sonucuna varmak mümkündür. Dolayısıyla Delilerin sahip olduğu özellikler, Polonya Hussarları üzerinde de etkiler bırakmıştır.

Kaynakça

And, M. (2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası.* Yapı Kredi Yayınları.

Brzezinski, R. (2006). *Polish winged Hussar.* Osprey.

Çoruhlu, Y. (1995). *Türk sanatında hayvan sembolizmi.* Seyran Kitap.

Çoruhlu, Y. (2013a). *Erken devir Türk sanatı, İç Asya'da Türk sanatının doğuşu ve gelişimi.* Kabalcı.

Çoruhlu, Y. (2013b). *Türk Mitolojisinin ana hatları.* Kabalcı.

Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş. Toplu eserler I.* Kabalcı.

Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp,* 1. cilt. Yapı Kredi Yayınları.

Mellaart, J. (2003). *Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent* (G. B. Yazıcıoğlu, çev.).Yapı Kredi Yayınları.

Özcan, A. (1994). Deli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 9. cilt içinde (s. 132-135). İstanbul.

Paşa, M. Ş. (2014). *Osmanlı teşkilât ve kıyafet-i askeriyesi.* Türk Tarih Kurumu.

Russell, N. (2006). Çatalhöyük'te fauna. M. Haydaroğlu (ed.) içinde, *Topraktan sonsuzluğa Çatalhöyük*. Yapı Kredi Yayınları.

Şimşek, A. R. (2006). *Osmanlı ordusunda 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan ıslahat çalışmaları ve bu çalışmalarda yabancı uzmanların rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Turhal, A. (2011). *Osmanlının muhteşem süvarileri Deliler*. Doğan Kitap.

Çevrimiçi Kaynakça

Anatolia: Catal Huyuk and Gobekli Tepe. (t.y.). Anatolia: Catal huyuk and Gobekli Tepe - detail of Shrine V, North Wall, mural painting of red bull chased by hunters, ca 7500 BC [Pinterest gönderisi]. *Pinterest*. https://www.pinterest.cl/pin/477311260485471441/

Baydar, T. (2016, 17 Kasım). Osmanlı ordusunun fedaileri: Deliler. *Beyaz Tarih*. https://www.beyaztarih.com/resimlerle-tarih/detay/osmanli-ordusunun-fedaileri-deliler

Kępa, M. (2017, 27 Aralık). Poland's winged knights: From invincible glory to obsolescence. *Culture.pl*. https://culture.pl/en/article/polands-winged-knights-from-invincible-glory-to-obsolescence

Küçükyalçın, E. (2015, 28 Ekim). Weigel-Deli. *The Janissary Archives*. https://thejanissaryarchives.wordpress.com/2015/10/28/trachtenbuch-ottoman-military-illustrations-bu-hans-weigel-1577/weigel-deli/

Mandal, D. (2018, 14 Şubat). Polish winged hussars: 15 fascinating things you should know. *Realm of History: The Future Lies in the Past*. https://www.realmofhistory.com/2018/02/14/15-facts-polish-winged-hussars/

Miklaszewski, J. (2014, 19 Aralık). Polish Hussar saber. *HROARR*. https://hroarr.com/article/polish-hussar-saber/

Miller, N. [Norman]. (t.y.). Ottoman soldiers, Siege of Vienna, 1683 [Pinterest gönderisi]. *Pinterest*. https://www.pinterest.ca/pin/513058582543520871/

Muteverrih. (2009, 24 Ağustos). Akıncılar; Osmanlı'nın atlı komandoları. *Tarih ve Medeniyet*. http://tarihvemedeniyet.org/2009/08/akincilar-osmanli%E2%80%99nin-atli-komandolari.html

Niedzialek, M. (2017, 3 Temmuz). Polish winged Hussar. c. XVII, 1/10. *Putty & Paint*. https://www.puttyandpaint.com/projects/14015

Osmanlı Deliler Süvarisi (t.y.). *Osmanlı Devleti 1299*. https://osmanli-devleti1299.tr.gg/osmanli-deliler-suvarisi.htm

Ottoman Soldiers (t.y.). Ottoman Soldiers, Spahis, Solaks, Dellis, Janissaries, 16-17th century (Sipahiler, Solaklar, Deliler, Yeniçeriler) [Pinterest gönderisi]. *Pinterest*. https://www.pinterest.co.uk/pin/366621225899556319/

Özcan, A. (1994). Deli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. https://islamansiklopedisi.org.tr/deli--asker

Polish Hussar (Winged Horseman) Sabre. (t.y.). Polish Hussar (Winged Horseman) Sabre - 1750 - Szabla Polska Husarska. *Polish Art Center – Treasury of Polish Heritage*. https://www.polartcenter.com/Polish_Hussar_Winged_Horseman_Sabre_1750_Sza_p/9702781.htm adresinden 28.01.2020 tarihinde erişilmiştir.

Richard Knötel. (t.y.). *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Kn%C3%B6tel adresinden 20.12.2019'da erişimiştir.

Szabla. (t.y.). *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Szabla adresinden 20.12.2019 tarihinde erişilmiştir.

Venator de Çatal Hüyük. (t.y.). *Venator de Çatal Hüyük*. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/museum/Chronologia/C_a0700/Venator/venator.html

2020. Telif hakları yazar(lar)a aittir.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansının hüküm ve şartları altında yayımlanan açık erişimli bir makaledir.